

KRONIKA

KNJIZEVNOST

PO ZAKLJUČENI TETRALOGIJI MIRE MIHELICEVE. Štiri romane Mire Miheličeve z naslovi April, Hiša večera, Mladi mesec in Mavrica nad mestom smemo upravičeno šteti za tetralogijo, ne samo zato, ker v njih srečujemo iste osebe in ker se fabule prepletajo iz romana v roman, ampak tudi zaradi tega, ker je pisateljica v teh štirih delih skušala prikazati — citirajmo kar njene besede iz opomb k romanu Mladi mesec — »zgodbo družine, ki je kakor vsak posameznik doživela svoja otroška leta, svoj vzpon, starost in smrt — vendar smrt v novo življenje«, ker je nadalje skušala celotno snov in množico oseb iz štirih romanov združiti v »en sam organizem« in ker je končno s psihoanalitično prodornostjo svojega peresa uspela prepričljivo podati podobo nekega družbenega sloja v določenem času in prostoru.

Zdaj, ko je pred nami še roman Mavrica nad mestom kot zadnji del tetralogije, si laže ustvarimo sodbo o prejšnjih treh delih, seveda tudi o celotni »kroniki«, kot je avtorica sama poimenovala svoja štiri dela, pa še o končnem cilju oziroma o zaključkih ter o estetski in družbenoanalitični vrednosti tega široko zasnovanega cikla.

Miheličeva je vsaj s prvima dvema romanoma, to je z Aprilom in s Hišo večera, izpričala pisateljske kvalitete, iz kakršnih se porajajo umetnine trajnejše vrednosti. Zнала je organsko povezati v celoto več elementov svoje proze: notranje stiske svojih ljudi, miselnost določene družbene plasti ter sočasne politične in druge dogodke, ki od zunaj butajo na oder njene fabule. Vsekakor pa ta dva romana pomenita tudi višek tetralogije. Rodovina Ravnovih, ki je izšla iz podeželskega Zabukovja, doseže tu svoj vzpon, se pomeščani, privzame jarogosposke navade stare aristokracije, hkrati pa skriva v sebi že tudi klice propadanja in družbene degradacije, zakaj na obzorju se že kažejo obrisi novih dogodkov in novih medčloveških odnosov. Pisateljica je s srečno roko postavila ljudi iz tega sloja v začetek drugega svetovnega spopada, torej v čas, ko so spričo bližajočih se družbenih pretresov etične človekove lastnosti neizprosno prihajale na tehtnico vrednosti in nevrednosti. Iz tega okolja in časa in iz teh ljudi je pisateljica v obeh primerih uspela ustvariti razgiban tekst z dokaj jasno, vendar nikjer preveč izstopajočo družbenokritično poanto, z ustreznimi notranjimi človeškimi podobami, z že nekoliko degenerirano erotiko in z močno nagnito vero v smisel človekove eksistence. Tudi časovna paralelnost v teh dveh romanih pravzaprav ne moti, saj se ob njej podoba tega obogatelega sloja le razširja in pogloblja, čeprav ta paralelnost ne bi bila docela v skladu s tistim širšim avtoričinim konceptom, po katerem naj bi tetralogija na osnovi družbenorazvojnega procesa ter individualnopsiholoških in eksistenčnih vprašanj v tem procesu prikazala »vzpon, starost in smrt« neke rodovine, torej njeno kronologijo s postopnim naraščanjem in padanjem.

Nadaljevanje tetralogije, to se pravi tretji roman Mladi mesec pa vzbuja vtis, kot da bi bila pisateljica prišla v zagato. Ni namreč logično spremljala usode družine naprej, ampak je z retrospektivo posegla nazaj v njen podeželski izvor. Ko bi zdaj hoteli iskati stilno in še drugačno enotnost vseh treh

del ter s tega vidika ocenjevati celotno tetralogijo, bi lahko ugotovili precejšnje razlike med Aprilom in Hišo večera na eni ter med Mladim mesecem na drugi strani oziroma med »mestnim« in »vaškim« romanom. V slednjem je pisateljica kar nenadoma pristala v idiličnem podeželskem svetu, ki je od prejšnjega močno oddaljen ne samo v miljejskem, ampak tudi v časovnem pogledu. V tem primeru družijo vsa tri dela le še sorodniške zveze med nastopajočimi osebami in pa strastnost čustvovanja, kakršna je nasploh značilna za vse dosedanje protagoniste od Aprila do Meseca. Zategadelj pomeni tretji roman precejšen odmik od pisateljčine namere, izpričane deloma, da bi namreč kritičnorealistično zajela krivuljo rasti in padanja pri Ravnovih ter to krivuljo tudi sociološko utemeljila, pač pa se je tu bolj kot poprej osredotočila na individualna doživljanja glavnega junaka. Zdi se, kot da bi bila snov tu že preveč oddaljena od avtoričinih spoznanj o svetu in družbi in kot da je pisateljica v tem primeru zmogla prodreti le v tisti človekov doživljajski svet, ki ni toliko odvisen od časa in okolja: to je v permanentne človekove težnje po zadoščanju samega sebe. Ta oddaljenost Meseca oziroma njegova romantična fabula daje slutiti, da je pisateljica svoja najtehtnejša spoznanja o naši pretekli družbi in ljudeh izpovedala že v prvih dveh delih in da ji zdaj ostane le še podaljševanje v preteklost in v prihodnost s takšnim zaključkom, kot ga sama označuje z besedami »smrt — vendar smrt v novo življenje«. Ta epilog (ali novo življenje?) rodovine pa je vsebina zadnjega romana z naslovom Mavrica nad mestom.

Mira Mihelič se tukaj še bolj kot v prejšnjih treh delih zadržuje pri razkrojenem čustvovanju, pri notranjih odnosih nekega degeneriranega sveta, ki postaja čedalje bolj svet zase, in tako ima zunanje, objektivno okolje v romanu le tolikšen pomen, kolikor je takšne ljudi in takšno razkrajajoče čustvovanje preliminaralo. Ta ugotovitev bi veljala zlasti za prvo tretjino romana, ko pisateljica zavestno še ne išče kake fabulativne niti, ampak se s pomočjo reminiscenc, asociacij in retrospektiv giblje v širšem časovnem in prostorskem krogu, hkrati pa se zadržuje pri manj pomembnih oziroma obrobni fabulativnih detajlih. Te njene kompozicijske ter psihološke kombinacije imajo, kot kaže, namen, prikazati rodovino Ravnovih v zadnji fazi družbene degradacije. Seveda pa je tudi jasno, da v romanu ne gre samo za usodo ene rodovine, marveč v simbolnem smislu za ves tisti patriarhalni meščanski svet, ki je dajal v času med obema vojnama našemu širšemu občestvu določen ton ter mu predpisoval tudi svoj moralni kodeks in ki se je z drugo svetovno vojno moral umakniti v ozadje.

Šele po daljšem zidanju neke atmosfere, ki je pravzaprav atmosfera umiranja, se tekst umiri ob Marini Lovrenčičevi in njenem sinu Igorju, a tudi tu je še vedno čutiti navzočnost tega umirajočega sveta. Preobrat teksta v izrazitejšo fabulativno strugo pa vendarle kaže, da pisateljica ni mogla dalj časa vztrajati pri meglenosti antiromana, ampak se je morala, če je hotela ostati zvesta svojemu družbeno angažiranemu pisateljskemu načelu, močneje spustiti na realistična tla. Tako ljudje v skorajda skrivnostni hiši Marine Lovrenčičeve dobivajo čedalje bolj določne obrise, današnji svet s svojimi modernimi rekviziti polagoma stopa v ospredje. Prav v tem dejstvu pa tiči problem ali, lahko bi že takoj ugotovili, glavna slabost Mavrice nad mestom in s tem v zvezi šibkost celotne tetralogije.

Mladi Igor, sin Marine Ravnove ter zdravnika Lovrenčiča (ki je zdaj poročen z drugo), potemtakem potomec ali zadnji člen neke degenerirane rodovine, pomehkužene v izobilju ter izmučene po številnih čustvenih stiskah, doživlja mladost v novem času in okolju. Z njim naj bi bila zaključena veriga usod, ki jih je Miheličeva v prejšnjih zgodbah uspela tako prepričljivo podati. Toda v zadnjem romanu je obstala pred dilemo: ali naj rodovino dokončno pusti v njenem propadanju ali naj jo, prenovljeno in očiščeno v pretekli revoluciji, pripelje v novi svet. Pisateljica se je odločila za drugo. Taka odločitev je bila kar se da nesrečna, zakaj povzročila je idejno zmedo v celotnem ontološkem sistemu tetralogije. Potomec Igor zdaj namreč postaja eden izmed mnogih mladih ljudi v našem povojnem svetu, nikjer na njem zdaj ni več čutiti nobene tipičnosti ali takšne rdeče niti, ki se je vlekla skozi »vzpon in starost« rodovine Ravnovih, razen morda v prizoru, ko se fant dá posiliti od starejše ženske, stanujoče v hiši njegove matere. Družbena kritika, ki je v prejšnjih romanih pomenila glavno osnovo za ustrezno psihološko graditev oseb, je v zadnjem romanu odpadla ali pa se je reducirala na takšne vrste aktualnosti, kot je na primer problem otroka ločenih staršev, problem mladinskega kriminala, vzgoje in podobno. Miselni sistem tetralogije se je zdrobil in razbil ob takšnih netipičnostih nove družbe, kakršne za umetniško pero, ki naj bi zaobjemalo življenje v njegovem globljem bistvu, ne morejo biti več zanimive. In Igor, ki mu mati umre v prometni nesreči, se bo zdaj vrnil k očetu in bo postal tako kot mnogi drugi občani ustvarjalni član nove človeške družbe. In nad mestom, ki je do zdaj skrivalo v sebi toliko gnilobe, izvirajoče iz starih družbenih razmer, je zasijala mavrica.

Zaključek je torej neprepričljiv, prisiljen, ko da bi bil skovan pod vplivom dnevnih političnih parol in akcij, razen tega pa povzroča tudi stilno neenotnost, ki je med začetkom in koncem zadnjega romana že neprijetno očitna. In kar se tiče zgodovine Ravnovih — takšna »smrt v novo življenje« je le plod subjektivne pisateljske konstelacije, ni pa razkrivanje kakih globljih umetniških spoznanj o svetu in življenju, kot bi to mirno lahko trdili za prva dva romana Mire Miheličeve v tem ciklusu, za April in Hišo večera.

V romanu Mavrica nad mestom je pisateljica posvetila precej pozornosti spet Marini Ravnovi-Lovrenčičevi, Igorjevi materi, ki jo poznamo kot glavno žensko osebo že iz Hiše večera in iz okvira k fabuli iz Mladega meseca. Drugi izrazitejši ženski liki v tem zadnjem romanu niso dobili mesta, kar je ob pisateljčini konceptiji tetralogije razumljivo, če naj bi rodovina v pričujoči zgodbi doživela svojo »smrt«. Ali točneje povedano: rodovina Ravnovih je doslej živela in umirala, doživljala uspehe in neuspehe ter notranje čustvene stiske in z vsem tem potrjevala dejstvo svojega bivanja. Še posebej so se težnje po uveljavljanju individua afirmirale v iskanju erotične zadostitve pri ženskih osebah. Tako vsebuje tetralogija nekaj nenavadno impresivnih ženskih likov, kot je na primer Iza iz Aprila, Dana Lanthieri iz Mladega meseca ter prav Marina iz Hiše večera. V teh likih, izdelanih s precejšnjo mero umetniške intuicije in razen tega verjetno še na osnovi empiričnega poglobljanja v žensko psiho, je pisateljica ne samo prikazala neko življenjsko resničnost obravnavanega meščanskega sveta, ampak je tudi ponovno potrdila domnevo, da se v njenem pisateljskem prizadevanju ravno ob intimnih ženskih usodah sprošča njena umetniška potencia v največji meri. V Mavrici nad mestom pa pisateljici

takšna ženska »sla po življenju« ni bila več potrebna, oziroma se ni mogla več osredotočiti v kaki novi, izrazitejši ženski osebi, če naj bi ta roman določneje pokazal tudi na upadanje individualne življenjske moči v Ravnovi rodovini. S tem pa je Miheličeva spustila iz rok tisto področje, kjer je njena umetnost najmočnejša ter najbolj elementarna in nemara je njen zadnji roman iz tetralogije prav zaradi tega umetniško najšibkejši in tudi po kompozicijski plati najbolj raztrgan.

Če ob zaključku tetralogije dobro pretehtamo ljudi in ideje, kakor iz pisanja Miheličeve silijo na dan, pa se ne moremo ubraniti še nekih drugih občutkov, ki to pot zadevajo meščanski svet v romanu in njegovo razmerje do družbenih sprememb pri nas v obdobju druge svetovne vojne. Zdi se namreč, kot da bi zadnji del tetralogije v nasprotju s prejšnjo kritično poanto vseboval tudi apologijo bogatejšega meščanstva glede na revolucijo ali pa vsaj samo po sebi razumljivo vraščanje kapitalističnomeščanskega elementa v svet revolucije in novih družbenih odnosov. Na videz je tako vraščanje čisto v redu, vendar, če ostanemo pri idejah neke izkoriščane množice, ki si z družbenim prevratom hoče ustvariti pogoje za boljše življenje (in za to je v naši revoluciji pravzaprav šlo), potem je takšna prizanesljiva miselnost zgrešena zlasti v umetnosti, ki naj odkriva človeško ter družbeno neponarejenost, toda ne zgrešena v smislu kake agitpropovske oziroma socialističnorealistične tendenčnosti, pač pa v smislu čisto nepolitične zgodovinske resničnosti. Še korak dalje, in pisateljica bi morala (morda v posebnem romanu) odkriti smiselnost prehajanja v diametralno nasprotni idejni svet. In še se ne moremo ubraniti občutka, da je pisateljica pogledala na idejno-moralna dogajanja v ljudeh iz usodnih let druge svetovne vojne tudi z vidika naše današnje družbene situacije, ko je že skorajda očitno, kako si dobršen del prejšnjega, na stari svet nevezanega bogatejšega meščanstva skuša potisniti pridobitve revolucije v svoj žep in tako za vsako moralno ceno ostati na površju. Pri vsem tem ni niti več važno naključno ali pa nenaključno sodelovanje v nekem, v tem primeru slovenskem revolucionarnoosvobodilnem gibanju, važno je le dejstvo, da se stari svet ali družina starega sveta, ki je doživela svoja »otroška leta, svoj vzpon, starost in smrt«, ne more več organsko integrirati z novim, nasprotnim idejnim bregom in da ta smrt ne more brez dolgotrajnejše katarze zapeljati v novo življenje. To je zgodovinska in s tem tudi umetniška zmota Mire Miheličeve. Takšne miselne teze, kot že rečeno, so problematične še posebej v leposlovnem delu, pa naj bodo še tako humane in razumevajoče; problematične pa so zato, ker so umetno skonstruirane in ker nasprotujejo resničnosti nekega družbenega razvoja. In s tem, ko takšne teze padejo pod težo konkretne, četudi seveda grobe, toda zato nič manj resnične resničnosti, se zmanjša tudi umetniška vrednost leposlovnega dela, ki takšne teze skuša logično, psihološko, družbenopolitično, humanistično ali kako drugače utemeljevati. Z vsem tem pa še ni rečeno, da nekatere osebe v zadnjem delu tetralogije, tu imamo v mislih tudi Marino Ravno, ne bi s svojo pojavnostjo izražale pristne nostalgije po preživetem obdobju slovenske zgodovine ter tako z zadostnim pisateljičinim posluhom za družbenorazvojne procese deklarirale »smrt« starega sveta.

Kronika o dvigu in razpadu Ravnove družine je vsekakor široko zasnovan in dokaj temeljito izdelan, v slovenski literaturi pravzaprav edinstven umetniški akt, ki bi ga (morda sicer nekoliko prisiljeno) mogli primerjati z druž-

benoanalitičnim prikazom angleških Forsytov, nemških Buddenbrookovih ali ruskih Artamonovih. Le v zaključkih pisateljica ni ostala na tisti visoki umetniški ravni, ki jo je izpričala zlasti v Aprilu in v Hiši večera. Kot samostojen roman pa tudi Mavrica nad mestom ne ostaja dosti pod ravniyo vsega prejšnjega opusa Mire Miheličeve.

Jože Šifrer

MIRA MIHELICEVA, MAVRICA NAD MESTOM. Mira Miheličeva sodi gotovo med pomembne ustvarjavalce v slovenskem literarnem snovanju; to mesto ji ne pripada samo zavoljo njenih izvrstnih prevodov iz območja angleške in ameriške literature, ampak tudi zavoljo izvirnih književnih del, predvsem proznih, med katerimi je nedvomno na prvem mestu obsežna, all fresco slikana tetralogija o vzponu in propadu ugledne slovenske meščanske družine Ravnovih. In prav z najnovejšim, po vsej verjetnosti zadnjim romanom na to témo, z Mavrico nad mestom, je dobil ta obsežni epski kompleks svojo dokončno podobo, svoje dokončne dimenzije. Pojasnjeno je marsikaj, kar je bilo v prejšnjih tekstih iz tetralogije še odprto, pisateljičin obračun z zgodovino te vélike meščanske družine je jasen in čist.

Časovno je postavljeno osnovno dogajanje romana v čas po drugi svetovni vojni, v čas, ki bi bil v njem tak pojav, kot so ga pomenili v predvojni Jugoslaviji Ravnovi, prav gotovo že anahronizem. A čas ne more preprosto zbrisati z zemlje ljudi, četudi le-ti sodijo v že preživele družbene sloje, in tako sta ostali od vse družine samo še glavna junakinja tetralogije Marina pa njena bohemska mati Bella s svojim nesojenim možem Beppijem, ki se kljub temu, da se je poročil z drugo, še vedno vrača k nji. In tema zadnjima zastopnicama se je pridružil še Marinin sin, šestnajstletni Igor, tipičen otrok svojega časa, popolnoma neobremenjen s patricijsko preteklostjo svoje matere. Ta otrok je Marini edino, kar ji je še ostalo, pa še njega ji odtujaže novi čas, ki se mu Marina nikakor ne more več prilagoditi, kot postavlja to avtorica. Poleg Igorja ji je ostala samo še stara družinska hiša, zapuščina oziroma darilo njenih patricijskih sorodnikov, nekakšen simbol starega, že preživelega. A tudi hišo bodo zavoljo urbanističnih revolucij podrli (če človek ne bi živel v Ljubljani, bi se mu zdel tak zaključni akord v obliki občinskega odloka, kot ga srečamo v Mavrici nad mestom, zelo skonstruirano in banalno simboliziranje). V nasprotju z drugimi pa dozoreva Igor čisto mimo Marininih intencij, brez stare, dobre, solidne meščanske Kinderstube, prilagaja se sodobnemu življenju in skuša dojeti vse njegove zakonitosti v kar največji meri, saj terja to njegova notranjost. In šele ob prometni nesreči, ko podre Marino avto in visi njeno življenje na nitki, se njen, nekoliko premoderni sin osvesti, šele zdaj spozna vso svojo intimno povezanost ne z materinim družbenim poreklom, marveč z njenim človeškim bistvom.

Seveda pa je to osnovno, akcijsko skopo dogajanje prepleteno s celo vrsto ekskurzov v preteklost, ki osvetljujejo Marinino osebnost v zadnji fazi njenega razvoja, v zreli dobi, v času, ko se je njena ženska vitalnost že umirila in ko pride do veljave njena zrela človeškost. V tem prepletanju preteklosti s sedanjostjo je Miheličeva pravi mojster, tu se kaže njen odlični posluš za strukturo

* Mira Miheličeva, Mavrica nad mestom. Cankarjeva založba 1964.